

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

બોમ્બે કેન્ટીન એમ્પ્લોયઝ એસોસિએશન, પ્રભાદેવી ટેલિફોન એક્સચેન્જ

વિરુદ્ધ

યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય

જુલાઈ ૮, ૧૯૮૭

[કે. રામાસ્વામી અને ડી.પી. વાઘવા, ન્યાયમૂર્તિઓ]

શ્રમ કાયદો:

ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ – કલમો ૧૦(૧) અને ૨(એસ)
– એક કોર્પોરેશનમાં સિવિલ પોસ્ટ ધરાવતા કર્મચારીઓ – દરજ્જો – ઠરાવવામાં આવ્યું કે, તેઓ આઈ.ડી. એક્ટ (ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ)ની કલમ ૨(એસ) ના અર્થ અંતર્ગત 'કામદાર' નથી – તેથી, તેઓ આઈ.ડી. એક્ટની કલમ ૧૦(૧) હેઠળ રેફરન્સ (સંદર્ભ)ના ઉપચાર માટે હકદાર નથી.

સેવા કાયદો:

ભારતનું બંધારણ – અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૧૩૬ – વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ – ટેલિફોન નિગમ લિમિટેડની વિભાગીય કેન્ટીનમાં કામ કરતા કર્મચારીઓ – સેવાનો અંત લાવવો (બરતરફી) – આ સેવાનો અંત લાવવાના નિર્ણયને પડકારવા માટે યોગ્ય ફોરમ – તેમના માટે યોગ્ય ફોરમ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અથવા એ.ટી. એક્ટ (વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ)ની કલમ ૧૯ હેઠળ છે.

સેવાનો અંત લાવવો – ટ્રિબ્યુનલો અને અદાલતો દ્વારા અનુમાન – વડી અદાલતોના ચુકાદાઓની સમીક્ષા કરવામાં આવી.

અરજદાર, જે પાંચ કર્મચારીઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે જેમની સેવાનો અંત લાવવામાં આવ્યો હતો, તેમણે ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ આઈ.ડી. એક્ટની કલમ ૧૦(૧) હેઠળ રેફરન્સ માંગ્યો હતો. અરજદારે ટેલિફોન નિગમ લિમિટેડ દ્વારા ચલાવવામાં આવતી કેન્ટીનમાં કામ કરતા હતા. તેઓ ચોથા પગાર પંચની ભલામણો મુજબ વેતનની માંગણી કરી રહ્યા હતા અને આઈ.ડી. એક્ટની કલમ ૨૫-એફ હેઠળ કોઈ પણ નોટિસ આપ્યા વિના અને છટકીના વળતરની ચુકવણી કર્યા વિના તેમની સેવાનો અંત લાવવામાં આવ્યો હતો. અરજદારે સંપૂર્ણ પાછલા વેતન અને સેવાની નિરંતરતા સાથે સેવામાં પુનઃસ્થાપનની માંગ કરી હતી. સામાવાળાઓએ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ દલીલ કરી હતી કે સિવિલ પોસ્ટ ધરાવતા બરતરફ કરાયેલા કર્મચારીઓ, આવશ્યક ગર્ભિતાર્થ દ્વારા, આઈ.ડી.

એક્ટની કલમ ૨(એસ) હેઠળ કર્મચારી તરીકે બાકાત રાખવામાં આવ્યા છે. ટ્રિબ્યુનલે ઠરાવ્યું કે ટેલિફોન નિગમ લિમિટેડ એ 'ઉદ્યોગ' નથી અને તેથી, આ વિવાદનો નિકાલ કરવાની તેની પાસે કોઈ હકુમત નથી. ટ્રિબ્યુનલના ચુકાદા વિરુદ્ધ, અરજદારોએ આ કોર્ટ (સર્વોચ્ચ અદાલત) સમક્ષ એસ.એલ.પી. (સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન) દાખલ કરી.

અપીલ ફગાવી દેતાં, આ કોર્ટે ઠરાવ્યું:

૧. ભલે કોર્પોરેશનની પ્રવૃત્તિઓ ખાનગી સાહસ જેવું સ્વરૂપ ધરાવતી હોય, પરંતુ કર્મચારીઓ પોતે સેવાઓ પ્રદાન કરવામાં વ્યસ્ત હોવાથી, તે ઉદ્યોગ નથી. જો કોઈ વૈધાનિક નિયમો કે બંધનકર્તા સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ અસ્તિત્વમાં ન હોય, તો અનિવાર્યપણે, આઈ.ડી. એક્ટની કલમ ૧૦(૧) હેઠળનો રેફરન્સ માન્ય ગણાશે અને ટ્રિબ્યુનલને આ બાબતમાં તપાસ કરવાની હકુમત છે અથવા કર્મચારી ન્યાયિક સમીક્ષા (judicial review) કે કોમન લો સમીક્ષાનો લાભ લઈ શકે છે. [૨૦-ઈ-એફ]

૨. કાઉન્ટર એફિડેવિટ (સામા સોગંદનામા)માં કરવામાં આવેલી સ્વીકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા કે વૈધાનિક કેન્ટીનમાં કામ કરતા કર્મચારીઓ સિવિલ પોસ્ટ ધરાવે છે અને તેમને માસિક પગાર ચૂકવવામાં આવે છે તથા તેઓ

કર્મચારીઓ છે, તેથી અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ એ જ આવશે કે આઈ.ડી. એક્ટની કલમ ૧૦(૧) હેઠળના રેકૉર્ડ્સ પર વિવાદનો નિકાલ કરવાની ટ્રિબ્યુનલ પાસે કોઈ હકુમત નથી. બીજી બાજુ, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ બંધારણીય અદાલતનો સંપર્ક કરવાનો ઉપચાર ઉપલબ્ધ છે. એ જ રીતે, વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળનો ઉપચાર પણ ઉપલબ્ધ છે. પરંતુ, સામાન્ય રીતે, જે પ્રથા વિકસી છે તે નાગરિકને વિશેષ પરવાનગી (સ્પેશિયલ લીવ) દ્વારા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળના અધિકારનો ઉપયોગ કરવા નિર્દેશિત કરવાની છે. [૨૦-એફ-એચ; ૨૧-એ]

સબ-ડિવિઝનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઓફ પોસ્ટ વિ. થેચ્યમ, [૧૯૯૬] ૮-એસસીસી-૪૮૯, મંજૂર રાખવામાં આવ્યું.

બેંગલોર વોટર સપ્લાય એન્ડ સીવેજ બોર્ડ વિ. આર. રાજપ્પા, [૧૯૭૮] ૩-એસસીઆર-૨૦૭, સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું.

સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે અને અન્ય વિ. ધ હોસ્પિટલ મઝદૂર સભા અને અન્ય, [૧૯૬૦] ૨-એસસીઆર-૮૬૬; કોર્પોરેશન ઓફ ધ સિટી ઓફ નાગપુર વિ. ઇટ્સ એમ્પ્લોયઝ, [૧૯૬૦] ૨-એસસીઆર-૯૪૨; હેવી એન્જિનિયરિંગ મઝદૂર યુનિયન વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ બિહાર અને અન્ય, [૧૯૬૯] ૩-

એસસીઆર-૯૯૫; પ્રાગા ટૂલ્સ કોર્પોરેશન વિ. સી.એ. ઇમાનુઅલ, [૧૯૬૯] ૩-એસસીઆર-૭૭૩; સુખદેવ સિંઘ અને અન્ય વિ. ભગતરામ સરદાર સિંઘ રઘુવંશી અને અન્ય, [૧૯૭૫] ૩-એસસીઆર-૬૧૯; અજય હાસિયા વગેરે વિ. ખાલિદ મુજબ સેહરાવદી અને અન્ય વગેરે, [૧૯૮૧] ૨-એસસીઆર-૭૯; આર.ડી. શેઠી વિ. ઇન્ટરનેશનલ એરપોર્ટ ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૭૯] ૧ એસસીઆર ૧૦૪૨; યુ.પી. વેરહાઉસિંગ કોર્પોરેશન વિ. વિજય નારાયણ વાજપેયી, [૧૯૮૦] ૩ એસસીસી ૪૫૯; રાજસ્થાન સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડ વિ. મોહન લાલ અને અન્ય, [૧૯૬૭] ૩ એસસીઆર ૩૭૭; ડી.ટી.સી. વિ. ડી.ટી.સી. મઝદૂર કોંગ્રેસ અને અન્ય, [૧૯૯૧] સપ્લ. (૧) એસસીસી ૬૦૦; મોતી રામ ડેકા વિ. જનરલ મેનેજર, એનઈએફ, [૧૯૬૪] ૫ એસસીસી ૬૮૩; સેન્ટ્રલ ઇનલેન્ડ વોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. બ્રોજો નાથ ગાંગુલી, [૧૯૮૬] ૩ એસસીઆર ૧૫૬; એર ઇન્ડિયા સ્ટેચ્યુટરી કોર્પોરેશન વગેરે વિ. યુનાઇટેડ લેબર યુનિયન અને અન્ય, [૧૯૯૬] ૯ સ્કેલ-૭૦; ફિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી વિ. કે.જી. શર્મા, (સીએ નં. ૨૬૬૩/૯૭); ચીફ કન્ઝર્વેટર ઓફ ફોરેસ્ટ્સ અને અન્ય વિ. જગન્નાથ મૂર્તિ કંધારે, [૧૯૯૬] ૨ એસસીસી ૨૯૩, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

દીવાની અપીલ અધિકારક્ષેત્ર:

સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન (સીવીલ) નં. ૧૧૯૫૪ / ૧૯૯૭.

સેન્ટ્રલ ગવર્નમેન્ટ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ટ્રિબ્યુનલ નં. ૨, મુંબઈ દ્વારા રેફરન્સ નં. સીજીઆઈટી-૨/૨૬/૯૧ માં આપવામાં આવેલા તારીખ ૯.૮.૯૬ ના ચુકાદા અને આદેશ પરથી.

અરજદાર વતી એલ.આર. સિંઘ, બી.ડબલ્યુ. વૈદ્ય અને ગોપાલ સિંઘ.

કોર્ટનો ચુકાદો નીચે મુજબ જાહેર કરવામાં આવ્યો:

કે. રામાસ્વામી, જે.: આ સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન સેન્ટ્રલ ગવર્નમેન્ટ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ટ્રિબ્યુનલ નં. ૨, બોમ્બે દ્વારા રેફરન્સ નં. CGIT-૨/૨૬/૯૧ માં ૯ ઓગસ્ટ, ૧૯૯૬ ના રોજ આપવામાં આવેલા એવોર્ડ (ચુકાદા) પરથી સીધી અહીં આવી છે. ધારાકીય વિલંબ માફ કરવામાં આવે છે.

સ્વીકૃત સ્થિતિ એ છે કે અરજદાર-એસોસિએશન, જે પાંચ બરતરફ કરાયેલા કર્મચારીઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તેણે ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૬૭ (ટૂંકમાં, 'અધિનિયમ') ની કલમ ૧૦(૧) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ રેફરન્સ માંગ્યો હતો. આ વિવાદ ૨૮ એપ્રિલ, ૧૯૮૯ ના રોજ સામાવાળા-મેનેજમેન્ટ દ્વારા ઉક્ત કર્મચારીઓની સેવાનો અંત લાવવાને કારણે ઊભો થયો

હતો; એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે સેવાનો અંત કલમ ૨૫-એફ હેઠળ કોઈ પણ નોટિસ આપ્યા વિના અને છટકીના વળતરની ચુકવણી કર્યા વિના કરવામાં આવ્યો હતો. રેકૉર્ડ્સ ૧૯ એપ્રિલ, ૧૯૯૧ ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો. ટ્રિબ્યુનલે ઠરાવ્યું છે કે ટેલિકોન નિગમ લિમિટેડ, બોમ્બે એ 'ઉદ્યોગ' નથી. તેથી, આ વિવાદનો નિકાલ કરવાની તેની પાસે કોઈ હકુમત નથી. પ્રભાદેવી એક્સચેન્જમાં ટેલિકોમ્યુનિકેશન વિભાગના કુલ ૩૦૦૦ કર્મચારીઓ ત્રણ શિફ્ટમાં કામ કરતા હતા. સરકાર દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલી વહીવટી સૂચનાઓ અનુસાર, પ્રથમ શિફ્ટ માટે '૩A' પ્રકારની કેન્ટીન, બીજી શિફ્ટ માટે 'A' પ્રકારની કેન્ટીન અને ત્રીજી શિફ્ટ માટે 'C' પ્રકારની કેન્ટીન હોવી જોઈએ. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે '૩A' પ્રકારની કેન્ટીન માટે ૫૭ કર્મચારીઓ હોવા જોઈએ, પરંતુ ૨૭ એપ્રિલ, ૧૯૮૯ ના રોજ માત્ર ૨૪ કર્મચારીઓ જ કામ કરી રહ્યા હતા. અરજદારનો દાવો છે કે બરતરફ કરાયેલા કર્મચારીઓ ૧૯૮૭ માં સેવામાં જોડાયા હતા. તેઓ આ કોર્ટના નિર્દેશો મુજબ, એટલે કે ચોથા પગાર પંચની ભલામણો મુજબ વેતનની માંગણી કરી રહ્યા છે. તેઓ વેતનની ચુકવણી માટે આગ્રહ રાખતા હોવાથી, એવો આક્ષેપ છે કે, અધિનિયમની કલમ ૨૫-એફ દ્વારા ફરજિયાત કરાયા મુજબ કોઈ પણ નોટિસ આપ્યા વિના અથવા છટકીનું કોઈ વળતર આપ્યા વિના પાંચ કર્મચારીઓની સેવાનો અંત લાવવામાં આવ્યો હતો. તેથી, તેઓએ સંપૂર્ણ પાછલા વેતન અને સેવાની નિરંતરતા સાથે સેવામાં પુનઃસ્થાપનની માંગ કરી હતી. બીજી બાજુ, સામાવાળાઓએ એવી દલીલ કરી

હતી કે કેન્ટીનમાં કામ કરતા કર્મચારીઓ અધિનિયમની કલમ ૨(એસ) ની વ્યાખ્યા અંતર્ગત 'કર્મચારીઓ' નથી અને સામાવાળા સંસ્થા પણ કલમ ૨(જે) હેઠળ 'ઉદ્યોગ' નથી. તેઓને "કેન્દ્ર સરકારમાં સિવિલ પોસ્ટ ધરાવતા તરીકે ગણવામાં આવે છે". મોંઘવારીમાં વધારો વગેરેના આધારે કેન્ટીન કમિટી દ્વારા નક્કી કરાયેલ માસિક પગાર તેમને ચૂકવવામાં આવતો હતો. અધિનિયમના પ્રકરણ VI-B ની જોગવાઈઓ તેમને લાગુ પડતી નથી. ટ્રિબ્યુનલે તારણોની નોંધ નીચે મુજબ કરી છે:

પ્રભાદેવી ટેલિફોન એક્સચેન્જમાં આશરે ૪૦૦૦ કર્મચારીઓ કાર્યરત હતા, જે વહીવટી સૂચનાઓની જોગવાઈઓ હેઠળ એક વિભાગીય કેન્ટીન રાખવા માટે જરૂરી છે. 'A' પ્રકારની કેન્ટીનમાં શિફ્ટ દીઠ ૧૮ કર્મચારીઓની જરૂર હોય છે. તે સવારે ૫ વાગ્યાથી રાત્રે ૧૨ વાગ્યા સુધી કાર્યરત રહે છે. ત્રણ શિફ્ટમાં, સંબંધિત પાંચ કર્મચારીઓ સહિત તે સમયે કુલ ૨૪ કર્મચારીઓ હતા. આ કોર્ટના ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેતા, બિન-વૈધાનિક કેન્ટીનના કર્મચારીઓ ત્રીજા અને ચોથા પગાર પંચની ભલામણોના લાભો મેળવવા માટે હકદાર છે. કેન્ટીન નિયામકે તે મુજબ સંબંધિત વિભાગને કેન્ટીન કર્મચારીઓને પગાર પંચની ભલામણો અનુસાર વેતન ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. મેનેજમેન્ટ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે, ઇન્ડિયન પોસ્ટ્સ એન્ડ ટેલિગ્રાફ્સ ડિપાર્ટમેન્ટના ડાયરેક્ટર (વેલ્ફેર) ના તારીખ ૧૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૮૨ ના મેમોરેન્ડમ અનુસાર

વિભાગીય કેન્ટીન એ 'ઉદ્યોગ' નથી.

આ કોર્ટના સબ-ડિવિઝનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઓફ પોસ્ટ્સ વૈક્કમ અને અન્ય વિ. થેચ્ચમ જોસેફ, [૧૯૯૬] ૨ એસસીસી ૨૯૩ ના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, ટ્રિબ્યુનલે ઠરાવ્યું છે કે વિભાગીય કેન્ટીન એ 'ઉદ્યોગ' નથી. જો કે, ગુણદોષના આધારે, તેણે ઠરાવ્યું છે કે પાંચ કર્મચારીઓની સેવાનો અંત લાવવો એ કાયદાની દૃષ્ટિએ ખોટું છે. આ નિર્ણયને પડકારતાં, ઉપરોક્ત સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન સીધી અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે થેચ્ચમ જોસેફના કેસમાં ઠરાવવામાં આવેલો સિદ્ધાંત આ કોર્ટના બેંગલોર વોટર-સપ્લાય એન્ડ સીવેજ બોર્ડ વગેરે વિ. આર. રાજપ્પા અને અન્ય, [૧૯૭૮] ૩ એસસીઆર ૨૦૭ ના ચુકાદાથી વિપરીત છે. તેથી, જોસેફના કેસનો ચુકાદો કાયદાની દૃષ્ટિએ સાચો નથી. જ્યારે અન્ય એક કેસમાં તેની સચોટતા પર સવાલ ઉઠાવવામાં આવ્યો ત્યારે નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે બેંગલોર વોટર સપ્લાય કેસમાં સાત ન્યાયાધીશોની બંધારણીય બેંચના ચુકાદાનો સિદ્ધાંત અહીંની હકીકતોને લાગુ પડે છે. જોસેફના કેસનો ચુકાદો અગાઉના ચુકાદાના સંદર્ભ વિના આપવામાં આવ્યો હતો અને તેથી આ બાબતની નવેસરથી તપાસ જરૂરી છે. પ્રશ્ન એ છે કે: શું લેવાયેલો વલણ કાયદાની દૃષ્ટિએ સાચો છે? આ કોર્ટ બેંગલોર વોટર સપ્લાય કેસના નિર્ણયથી વાકેફ છે જેમાં આ કોર્ટે કોઈ સંસ્થા એ અધિનિયમના

અર્થ અંતર્ગત 'ઉદ્યોગ' છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટેની કસોટી નક્કી કરી હતી. તેમાં, અપીલકર્તા બોર્ડના કર્મચારીઓને ગેરવર્તણૂક બદલ દંડ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમની પાસેથી દંડ વસૂલ કરવામાં આવ્યો હતો. તેઓએ અધિનિયમની કલમ ૩૩-સી(૨) હેઠળ અરજી દાખલ કરી હતી. પ્રશ્ન એ હતો કે શું અધિનિયમની કલમ ૩૩-સી(૨) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ પાસે હકુમત છે? હાઈકોર્ટે તેને ઉદ્યોગ ગણાવ્યો હતો અને તેથી અરજી વિચારણાપાત્ર હતી. અપીલ પર, આ કોર્ટે કસોટીઓ નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરી હતી:

"વેપાર કે વ્યવસાયના સમાન" (analogous to the trade of business) પદ એ "ઉદ્યોગ" પદના વ્યાપને મર્યાદિત કરી શકે નહીં. ઉક્ત શબ્દોનો વ્યાજબી અર્થ માત્ર એવી પ્રવૃત્તિ જ થઈ શકે જેના પરિણામે એવી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન થાય અથવા સેવાઓ પ્રદાન થાય જે વેચાણપાત્ર સ્વરૂપમાં પરિવર્તિત થવા સક્ષમ હોય. તેઓ "રેસ કોમર્સિયમ" (વ્યાપારી વસ્તુ) ની દુનિયામાં પ્રવેશવા સક્ષમ હોવા જોઈએ, ભલે કોઈ કારણસર તેમને બજારથી દૂર રાખવામાં આવે. વસ્તુઓ બનાવવા અથવા સેવા ચલાવવા પાછળનો હેતુ નહીં, પરંતુ જો વસ્તુઓ બનાવનાર અથવા સેવા આપનાર ઈચ્છે તો તેમને બજાર લાયક બનાવવાની શક્યતા, એ નક્કી કરે છે કે પ્રવૃત્તિ ઉદ્યોગના ક્ષેત્ર કે વર્તુળમાં આવે છે કે કેમ. પરંતુ આ પણ હંમેશા સંતોષકારક કસોટી ન હોઈ શકે. આ કસોટી દ્વારા તે પ્રકારની સેવાઓ કે જે માત્ર તે સેવાઓ આપનાર વ્યક્તિઓની

આધ્યાત્મિક અથવા મનોવૈજ્ઞાનિક તૃપ્તિ માટે જ આપવામાં આવે છે, તેને બાકાત રાખવામાં આવશે. જ્યારે પણ માલિકો અને તેમના કર્મચારીઓ વચ્ચે અથવા કર્મચારીઓ અને કર્મચારીઓ વચ્ચે ઔદ્યોગિક વિવાદ ઊભો થાય, ત્યારે તેને "ઉદ્યોગ" ના ક્ષેત્રની અંદરનો વિસ્તાર ગણવો જોઈએ, અન્યથા નહીં. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ એ પરિસ્થિતિઓ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવશે જે ક્ષેત્રમાં આવા વિવાદો થવાની સંભાવના અને તેમની વાસ્તવિક ઘટનાઓને આજીવિકા આપે છે.

"સાર્વભૌમ" (sovereign) પદ તકનીકી રીતે અને વધુ સચોટ રીતે અંતિમ નિર્ણયોના ક્ષેત્ર માટે અનામત રાખવું જોઈએ. સાર્વભૌમત્વ તેના પોતાના એક સાર્વભૌમ સ્તર પર કામ કરે છે. માત્ર તે જ સેવાઓ કે જે અલગ નિયમો અને બંધારણીય જોગવાઈઓ જેમ કે અનુચ્છેદ ૩૧૦ અને ૩૧૧ દ્વારા સંચાલિત થાય છે, તેને જ સખત રીતે કહીએ તો, એક આવશ્યક ગર્ભિતાર્થ દ્વારા ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાંથી બાકાત રાખવી જોઈએ.

વિશેષ એ સામાન્યની પ્રયોજ્યતાને બાકાત રાખે છે. કેટલીક જાહેર ઉપયોગિતા સેવાઓ જે સરકારી એજન્સીઓ અથવા કોર્પોરેશનો દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે તેને આ અધિનિયમ દ્વારા જ ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાં ગણવામાં આવી છે. જો અન્ય કાયદાઓ હેઠળના સ્પષ્ટ નિયમો એમ્પ્લોયર તરીકે રાજ્ય અને

કર્મચારીઓ તરીકે તેના સેવકો વચ્ચેના સંબંધોને સંચાલિત કરતા હોય, તો આવી જોગવાઈઓના આધારે એવી દલીલ કરી શકાય કે કર્મચારીઓનો એક વિશિષ્ટ સમૂહ ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમના વ્યાપની બહાર છે.

રાજ્ય આજે કલ્યાણકારી રાજ્યમાં તેની ફરજોના ભાગરૂપે વાણિજ્યિક કાર્યો અને આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ તથા સેવાઓ વધુને વધુ પ્રમાણમાં હાથ ધરે છે. તેથી, જ્યાં સુધી વૈધાનિક જોગવાઈઓ સ્પષ્ટપણે અથવા આવશ્યક ગર્ભિતાર્થ દ્વારા તે અસર ન કરતી હોય ત્યાં સુધી, રાજ્ય સંચાલિત ઉદ્યોગને અધિનિયમના ક્ષેત્રમાંથી કૃત્રિમ રીતે બાકાત રાખવું યોગ્ય રહેશે નહીં.

ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ (૧૯૪૭) ની કલમ ૨(જે) જે "ઉદ્યોગ" ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે, તે વ્યાપક અર્થ ધરાવતા શબ્દો ધરાવે છે, એટલા વ્યાપક જેટલા ધારાસભા સંભવિત રીતે તેને બનાવી શકતી હતી. કલમ ૨(જે) માં વપરાયેલા વ્યાપક શબ્દોનું અર્થઘટન કરતી વખતે કઈ મર્યાદાઓ વ્યાજબી રીતે વાંચવી જોઈએ અને વાંચવી જોઈએ તે સમસ્યા ન્યાયિક નિર્ણયો દ્વારા સંતોષકારક રીતે ઉકેલવા માટે ઘણી વધારે નીતિ-લક્ષી છે. સંસદે એવી રીતે કાયદો ઘડવા આગળ આવવું જોઈએ જે તેના હેતુ અંગે કોઈ શંકા ન રાખે. તે જ માત્ર તે પ્રશ્નનો સંતોષકારક ઉકેલ લાવી શકે છે જેણે તમામ સ્તરે ન્યાયતંત્રને આંદોલિત અને મૂંઝવણમાં મૂક્યું છે.

હોસ્પિટલ મઝદૂર સભાનો નિર્ણય એ બાબતમાં સાચો હતો કે જે.જે. ગ્રુપ ઓફ હોસ્પિટલ્સ એક ઉદ્યોગ હતો પરંતુ કોર્ટના એ વલણ અંગે એવું કહી શકાય નહીં કે કેટલીક પ્રવૃત્તિઓને વ્યાખ્યા કલમની બહાર ગણવી જોઈએ.

બંધારણ હેઠળ તેના અવિભાજ્ય કાર્યોના ઉપયોગમાં સરકાર દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી જાહેર ઉપયોગિતા પ્રવૃત્તિઓની શ્રેણીઓને, તેને રાજવી (regal) કે સાર્વભૌમ કે અન્ય કોઈ પણ નામ આપો, "ઉદ્યોગ" ની વ્યાખ્યામાંથી મુક્ત રાખવા માટે કોઈ વાજબીપણું નથી. જો એ સાચું હોય કે વ્યક્તિએ પ્રવૃત્તિના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ અને તેમાં કોણ વ્યસ્ત છે તેને નહીં, તો એ પૂછવું અપ્રસ્તુત છે કે પ્રવૃત્તિ રાજ્ય દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી છે કે કેમ, અને વધુમાં, જો તેમ હોય, તો શું તે રાજ્યની બંધારણીય જવાબદારીઓની પરિપૂર્ણતામાં કે તેના બંધારણીય કાર્યોના વહન માટે હાથ ધરવામાં આવી છે. વાસ્તવમાં, રાજ્યની પ્રવૃત્તિઓ જે સાર્વભૌમ કાર્યોના સ્વરૂપની છે તેને અપવાદનો લાભ આપવો એ ખરેખર પ્રવૃત્તિના સ્વરૂપને એટલું ધ્યાનમાં લેવા જેવું નથી જેટલું એ વિચારણાને ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે કે તે પ્રવૃત્તિમાં કોણ વ્યસ્ત છે; કારણ કે, સાર્વભૌમ કાર્યો માત્ર રાજ્ય દ્વારા જ બજાવી શકાય છે અને ખાનગી વ્યક્તિ દ્વારા નહીં. જો રાજ્યના અવિભાજ્ય કાર્યોને કલમ ૨(જે) માં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યાના વ્યાપમાંથી બાકાત રાખવામાં આવે, તો વ્યક્તિએ અજાણતાં જ એ

મૂળભૂત કસોટીને નકારી દીધી હશે કે તે પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ છે જેણે નક્કી કરવું જોઈએ કે પ્રવૃત્તિ એ ઉદ્યોગ છે કે નહીં. ખરેખર, આ સંદર્ભમાં, એનાથી કોઈ ફરક પડવો જોઈએ નહીં કે એક તરફ, કોઈ પ્રવૃત્તિ કોર્પોરેટ બોડી દ્વારા તેના વૈધાનિક કાર્યોના વહનમાં હાથ ધરવામાં આવી છે અથવા બીજી તરફ, રાજ્ય દ્વારા જ તેના અવિભાજ્ય કાર્યોના ઉપયોગમાં હાથ ધરવામાં આવી છે. જો મ્યુનિસિપાલિટી દ્વારા ચલાવવામાં આવતી પાણી પુરવઠા અને સીવેજ યોજનાઓ અથવા અગ્નિશામક સંસ્થાઓ ઉદ્યોગ હોઈ શકે છે, તો સિક્કા અને ચલણનું ઉત્પાદન, શસ્ત્રો અને દારૂગોળો તેમજ તેલ અને યુરેનિયમનું ઉત્ખનન પણ ઉદ્યોગ હોવું જોઈએ. હકીકત એ છે કે આ પછીના પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ રાજ્ય દ્વારા જ હાથ ધરવામાં આવે છે અથવા હાથ ધરી શકાય છે, તે આ પ્રવૃત્તિઓ ઉદ્યોગ છે કે કેમ તે પ્રશ્નનો કોઈ જવાબ આપતી નથી. જ્યારે ખાનગી વ્યક્તિ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ ઉદ્યોગો છે, તેથી, જ્યારે રાજ્ય દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ ઉદ્યોગો છે. પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ એ નિર્ણાયક પરિબલ છે અને તે કોણ હાથ ધરે છે તે મુજબ બદલાતું નથી. ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૨(એન)(વીઆઈ) સાથે વાંચવામાં આવતી પ્રથમ અનુસૂચિની આઈટમ ૮, ૧૧, ૧૨, ૧૭ અને ૧૮ આ વલણને ટેકો આપે છે. આ જોગવાઈઓ જેને હોસ્પિટલ મઝદૂર સભામાં 'ખૂબ જ નોંધપાત્ર' તરીકે વર્ણવવામાં આવી હતી તે ઓછામાં ઓછું દર્શાવે છે કે, કલ્પનાત્મક રીતે, સંરક્ષણ સંસ્થા (Defence Establishment), ટંકશાળ (Mint) અથવા સિક્યુરિટી પ્રેસ એક ઉદ્યોગ હોઈ

શકે છે ભલે આ પ્રવૃત્તિઓ રાજ્ય દ્વારા તેની બંધારણીય જવાબદારીઓ અથવા કાર્યોના વહનમાં જ હાથ ધરવામાં આવતી હોય, હોવી જોઈએ અને થઈ શકતી હોય. રાજ્ય જ્યારે ચલણી નોટ છાપે છે અથવા સિક્કો પાડે છે ત્યારે તે વેપાર કરતું નથી. અને તેમ છતાં, પ્રવૃત્તિના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતા, જ્યારે તે આવું કરે છે ત્યારે તે એક ઉદ્યોગમાં વ્યસ્ત હોય છે.

એક વ્યવસ્થિત પ્રવૃત્તિ જે એવી રીતે સંગઠિત અથવા ગોઠવવામાં આવી હોય જેમાં સામાન્ય રીતે વેપાર કે વ્યવસાય સંગઠિત અથવા ગોઠવવામાં આવે છે, તે સેરિટેબલ (ધર્માદા) હેતુઓથી પ્રેરિત હોવા છતાં પણ એક ઉદ્યોગ ગણાશે. તે પ્રવૃત્તિના સ્વરૂપમાં છે જેને વ્યક્તિએ ધ્યાનમાં લેવાનું હોય છે અને તે કસોટી લાગુ કરવા પર જ રાજ્યના અવિભાજ્ય કાર્યો ઉદ્યોગની વ્યાખ્યામાં આવે છે. આ જ સિદ્ધાંતોએ એ પરિણામ આપવું જ જોઈએ કે જેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કોણ ચલાવે છે તે વિચારણા, પ્રવૃત્તિ એ ઉદ્યોગ છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે અપ્રસ્તુત છે, તેવી જ રીતે હકીકત એ પણ અપ્રસ્તુત છે કે પ્રવૃત્તિ ધર્માદા સ્વરૂપની છે કે ધર્માદા હેતુથી હાથ ધરવામાં આવી છે."

નિયોક્તાનો દરજ્જો અથવા ક્ષમતા, પછી તે કોર્પોરેટ હોય કે બંધારણીય, તે પ્રવૃત્તિ ઉદ્યોગ છે કે કેમ તે પ્રશ્ન પર તેના હેતુ કરતાં, જો બિલકુલ હોય તો, વધુ નજીકનો સંબંધ ધરાવશે. પ્રવૃત્તિને વેગ આપતો હેતુ હજુ એક ડગલું દૂર છે અને પૂર્વધારણા (ex hypothesis) મુજબ પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ શું છે તે પ્રશ્ન સાથે તેને

કોઈ સુસંગતતા હોઈ શકે નહીં. પ્રવૃત્તિઓનું સ્વરૂપ સદાધર્મી કે સખાવતી (charitable) છે તેમ કહેવું ક્યારેય સાચું નથી. કોઈ પ્રવૃત્તિનું વ્યક્તિલક્ષી પ્રેરક બળ સખાવત હોઈ શકે છે પરંતુ કોઈ પ્રવૃત્તિ ઉદ્યોગ છે કે કેમ તે નક્કી કરવાના હેતુ માટે વ્યક્તિએ પ્રવૃત્તિમાં સામેલ પ્રક્રિયાને વસ્તુલક્ષી રીતે જોવી પડશે. વ્યાખ્યાના વ્યાપમાંથી સખાવતી સાહસોને બાકાત રાખવાના કોઈપણ પ્રયાસનો ન્યાયિક આધાર માત્ર એ જ હોઈ શકે કે આવા સાહસો નફા માટે હાથ ધરવામાં આવતા નથી. પરંતુ તે પછી, દેખીતી રીતે, આડકતરી રીતે નફાના ખ્યાલને દાખલ કરવા જેવું છે, જે ખ્યાલ વર્ષોથી સતત નફારવામાં આવ્યો છે. જો આ વિવાદિત ક્ષેત્રમાં કોઈ સિદ્ધાંત સ્થાપિત કાયદો કહી શકાય તો તે આ છે: કોઈ પ્રવૃત્તિ ઉદ્યોગ છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે નફાનો હેતુ અને મૂડી રોકાણ એ બંને બાબતો અપ્રસ્તુત છે. તેથી, જે પ્રવૃત્તિઓ સખાવતી હેતુઓ દ્વારા પ્રભુત્વ ધરાવે છે, કાં તો એ અર્થમાં કે જે નફો તેઓ પેદા કરે છે તે સખાવતી હેતુઓ માટે વાળવામાં આવે છે, તે કલમ ૨(j) ની વ્યાખ્યાની મર્યાદાથી બહાર નથી. એ પૂછવું જેટલું અપ્રસ્તુત છે કે નિયોક્તા કોણ છે, તેટલું જ એ પૂછવું પણ અપ્રસ્તુત છે કે, આ પ્રવૃત્તિ શા માટે હાથ ધરવામાં આવી છે અને નિયોક્તા નફા સાથે શું કરે છે, જો કોઈ નફો હોય તો.

આ કસોટી દ્વારા સોલિસિટરની સંસ્થા એક ઉદ્યોગ ગણાશે. જ્યારે એક સોલિસિટર તેના અસીલ (ક્લાયન્ટ) વતી કાર્ય કરે છે અથવા તેને સલાહ આપે

છે અથવા તેના માટે દલીલ કરે છે, જો અને જ્યારે તેને દલીલ કરવાની પરવાનગી હોય, ત્યારે તે નિઃશંકપણે કોઈ વેપાર કે વ્યવસાય કરતો નથી. તે એક એવો વ્યવસાય કરે છે જેને વિવિધ રીતે અને ન્યાયી રીતે વિદ્વાન, ઉદાર અથવા ઉમદા તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે. પરંતુ કલમ ૨(j) માં વ્યાખ્યાની ભાષા પરથી એવું અનુમાન લગાવવું મુશ્કેલ છે કે ધારાસભા એટર્ની જેવા ઉદાર વ્યવસાયને 'ઉદ્યોગ' ની વ્યાખ્યાના દાયરામાં લાવવા ઈચ્છતી ન હોઈ શકે.

હોસ્પિટલ મઝદૂર સભાના કેસમાં કોર્ટે કાર્યકારી સિદ્ધાંત વિકસાવતી વખતે જણાવ્યું હતું કે ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિમાં સામાન્ય રીતે, અન્ય બાબતોની સાથે, નિયોક્તા અને કર્મચારીઓનો સહકાર સામેલ હોય છે. માલનું ઉત્પાદન અથવા સમાજને ભૌતિક સેવાઓ પૂરી પાડવી એ આવા સહકારનું પ્રત્યક્ષ અને નિકટવર્તી પરિણામ હોવું જોઈએ, તે તે સિદ્ધાંતનું વધુ વિસ્તરણ છે અને વ્યાપકપણે તેના ઉપયોગ દ્વારા જ સોલિસિટરની સંસ્થા વ્યાખ્યાની કલમને આકર્ષિત કરતી નથી તેવું માનવામાં આવે છે. આ સુધારાઓ, આદર સાથે, વ્યાખ્યાના શબ્દો દ્વારા સમર્થિત નથી, તે ધ્યાનમાં લેવા ઉપરાંત કે વ્યવહારમાં તેઓ નક્કર કેસોમાં વ્યાખ્યાના પ્રયોગને એટલી હદે વ્યક્તિલક્ષી તથ્યપૂર્ણ મૂલ્યાંકન પર નિર્ભર બનાવે છે કે જે સાચી કાનૂની સ્થિતિની સમજણમાં મૂંઝવણ અને અનિશ્ચિતતા તરફ દોરી જાય છે. વ્યાખ્યાની ભાષા એટલી વ્યાપક છે કે તેમાં કેટલીક મર્યાદાઓ વાંચવી જોઈએ તે સ્વીકારવા છતાં, વ્યક્તિએ એવા બિંદુએ અટકવું જ

જોઈએ જેની બહાર વ્યાખ્યા એટલી અતિ-સૂક્ષ્મ શ્રેણીમાં સરકી જશે કે જે વાસ્તવિક ન હોઈ શકે. નિયોક્તા અને કર્મચારી વચ્ચેનો સહકાર એ અંતિમ ઉત્પાદનનું નિકટવર્તી કારણ છે અને તેની સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે કે કેમ તે એક એવી કસોટી છે કે જેનો કોઈ પણ પ્રકારની ખાતરી અથવા નિશ્ચિતતા સાથે પ્રયોગ કરવો લગભગ અશક્ય છે. એ કહેવું એટલું જ સાચું હશે કે સોલિસિટરના આસિસ્ટન્ટ, મેનેજિંગ કલાર્ક, લાઇબ્રેરિયન અને ટાઇપિસ્ટ બૌદ્ધિક અને અંતિમ ઉત્પાદનમાં સીધું યોગદાન આપતા નથી જે તેમની વ્યક્તિગત વ્યાવસાયિક કુશળતાનું સર્જન છે, જેટલું એ કે, તેમની સક્રિય સહાય અને સહકાર વિના તેમના માટે અસરકારક રીતે કામ કરવું અશક્ય બનશે. પરિસ્થિતિની આ કમનસીબ સ્થિતિ જેમાં કાયદો અટવાયેલો છે તે કુશળ વ્યાવસાયિક અને તેના કર્મચારીઓ બંનેને તેમજ ન્યાયાધીશને પણ મૂંઝવણમાં મૂકવાનું ચાલુ રાખશે, જેમણે નિયોક્તા અને કર્મચારી વચ્ચેના સહકારની પ્રત્યક્ષતા પર ચુકાદો આપવાનું અપ્રિય કાર્ય કરવાનું હોય છે, જ્યાં સુધી ધારાસભા સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ ભાષાના ઉપયોગ દ્વારા તેનો ઈરાદો જાહેર કરવાનું નક્કી ન કરે. આ કોર્ટે નેશનલ યુનિયન ઓફ કોમર્શિયલ એમ્પ્લોઈઝના કેસમાં આવું ઠરાવ્યું છે તે હકીકત ઉપરાંત, ધારાસભાને વકીલો, સોલિસિટર્સ, ડોક્ટરો, એન્જિનિયરો, ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સ અને તેના જેવા વિદ્વાન અને ઉદાર વ્યવસાયોને ઔદ્યોગિક કાયદાઓની કામગીરીમાંથી મુક્તિ આપવા માટે એક વ્યાજબી આધાર મળશે. પરંતુ જ્યાં સુધી તે ન થાય ત્યાં સુધી, કાયદાની વર્તમાન સ્થિતિમાં ન્યાયિક

અર્થઘટન દ્વારા કોઈ ચોક્કસ વર્ગની તરફેણમાં મુક્તિ મેળવવી મુશ્કેલ છે.

વર્તમાન વ્યાખ્યા પર કલબોનો કેસ હજુ વધુ નબળો છે. વ્યાખ્યા તેમને સીધી રીતે આવરી લે છે અને ઔદ્યોગિક કાયદાઓની કામગીરીમાંથી તેમને બાકાત રાખવા માટે કાયદામાં સુધારો કરવા માટે કોઈ ઔચિત્ય નથી. હકીકત એ છે કે કલબનું સંચાલન એ કલબ અથવા તેની પ્રબંધક સમિતિનો વ્યવસાય નથી, કલબનું તેના સભ્યો સિવાય કોઈ અસ્તિત્વ નથી, તે તેના સભ્યો માટે અસ્તિત્વ ધરાવે છે જો કે ક્યારેક-ક્યારેક અજાણ્યા લોકો તેની સેવાઓનો લાભ લે છે અને મહેમાનોના પ્રવેશ પછી પણ, કલબ સભ્યોની સ્વ-સેવા આપતી સંસ્થા રહે છે, તે સમસ્યાના મુખ્ય હાર્દને સ્પર્શતી નથી.

(૧) કલમ ૨(j) માં વ્યાખ્યાયિત અને બેનર્જના કેસમાં સમજાવ્યા મુજબ 'ઉદ્યોગ' નો વ્યાપક અર્થ થાય છે.

I.(a) જ્યાં (i) વ્યવસ્થિત પ્રવૃત્તિ, (ii) નિયોક્તા અને કર્મચારી વચ્ચેના સહકાર દ્વારા સંગઠિત (પ્રત્યક્ષ અને નોંધપાત્ર તત્વ વ્યાપારી છે); (iii) માનવ જરૂરિયાતો અને ઈચ્છાઓને સંતોષવા માટે ગણતરી કરાયેલ માલ અને સેવાઓના ઉત્પાદન અને/અને વિતરણ માટે (આધ્યાત્મિક કે ધાર્મિક નહીં, પરંતુ ભૌતિક વસ્તુઓ અથવા સ્વર્ગીય આનંદ સાથે જોડાયેલી સેવાઓ

સહિત દા.ત. મોટા પાયે પ્રસાદ કે ભોજન બનાવવું), પ્રથમ દષ્ટિએ (prima facie) તે સાહસમાં એક 'ઉદ્યોગ' છે.

(b) નફાના હેતુ અથવા લાભદાયી ઉદ્દેશ્યની ગેરહાજરી અપ્રસ્તુત છે, પછી ભલે તે સાહસ જાહેર, સંયુક્ત, ખાનગી અથવા અન્ય ક્ષેત્રમાં હોય.

(c) સાચું ધ્યાન કાર્યાત્મક છે અને નિર્ણાયક કસોટી એ નિયોક્તા-કર્મચારી સંબંધો પર વિશેષ ભાર સાથે પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ છે.

(d) જો સંગઠન કોઈ વેપાર કે વ્યવસાય હોય, તો તે ઉપક્રમને જીવંત કરતી પરોપકારી ભાવનાને કારણે તે બંધ થઈ જતું નથી.

II. જો કે કલમ ૨(j) તેના બે ભાગોમાં સૌથી વ્યાપક અર્થવાળા શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે, તેમ છતાં તેમના અર્થને પોતાની મર્યાદા ઓળંગવા માટે વધારી શકાય નહીં.

(a) બેનર્જીમાં અને આ ચુકાદામાં સમજાવ્યા મુજબ 'ઉપક્રમ' (Undertaking) સંદર્ભિત અને સંલગ્ન સંકોચનનો ભોગ બનવું જ જોઈએ; તેવી જ રીતે સેવા, વ્યવસાય અને તેના જેવું જ. આનાથી એવો દખલ ઊભો થાય

છે કે I (ઉપરોક્ત) માં ત્રિવિધ તત્વો ધરાવતી તમામ સગઠિત પ્રવૃત્તિ , જો કે તે વેપાર કે વ્યવસાય નથી, તેમ છતાં 'ઉદ્યોગ' હોઈ શકે છે, જો પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ, એટલે કે નિયોક્તા-કર્મચારીનો આધાર વેપાર કે વ્યવસાયમાં આપણને જે મળે છે તેની સાથે સામ્યતા ધરાવતો હોય. આ 'ઉદ્યોગ'ના વ્યાપમાં લાવે છે ઉપક્રમો, વ્યવસાય અને સેવાઓ, 'વેપાર કે વ્યવસાય કરવા સમાન' સાહસો. પ્રવૃત્તિ ચલાવવાની પદ્ધતિ એટલે કે નિયોક્તા અને કર્મચારી વચ્ચે સહકારનું આયોજન કરવા સિવાયની તમામ સુવિધાઓ ભિન્ન હોઈ શકે છે. જો રોજગારની શરતો પર સામ્યતા હોય તો તેનાથી કોઈ ફરક પડતો નથી.

III. આ માર્ગદર્શિકાનો ઉપયોગ આર્થિક કામગીરી માટેના અથવા તેના પરિણામ સ્વરૂપ પંથો, સંપ્રદાયો અથવા અસંગતતાની આંતરિક ભાવના અથવા પ્રેરણાની બાહ્ય ભાવનાના આહ્વાન દ્વારા તેમની તાર્કિક પહોંચથી ટૂંકો અટકવો જોઈએ નહીં. અધિનિયમની વિચારધારા ઔદ્યોગિક શાંતિ, નિયમન અને નિયોક્તા અને કામદારો વચ્ચેના ઔદ્યોગિક વિવાદોનું નિવારણ હોવાને કારણે, આ વૈધાનિક વિચારધારાની શ્રેણીએ વૈધાનિક વ્યાખ્યાની પહોંચને માહિતગાર કરવી જોઈએ. તેનાથી ઓછું કંઈ નહીં, તેનાથી વધુ કંઈ નહીં.

(a) પરિણામો એ છે કે (i) વ્યવસાયો, (ii) ક્લબો (iii) શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ (iv) સહકારી સંસ્થાઓ, (v) સંશોધન સંસ્થાઓ (vi) સખાવતી

પ્રોજેક્ટ્સ અને (vii) અન્ય સમાન સાહસો, જો તેઓ I (ઉપરોક્ત) માં સૂચિબદ્ધ ત્રિવિધ કસોટીઓ પૂર્ણ કરે છે, તો તેમને કલમ ૨(j) ના વ્યાપમાંથી મુક્તિ આપી શકાય નહીં.

(b) વ્યવસાયો, કલબો, સહકારી સંસ્થાઓ અને ગુરુકુળો અને નાની સંશોધન પ્રયોગશાળાઓની મર્યાદિત શ્રેણી પણ મુક્તિ માટે પાત્ર બની શકે છે જો, સરળ સાહસોમાં, નોંધપાત્ર રીતે અને પ્રબળ પ્રકૃતિના માપદંડ દ્વારા, વાસ્તવમાં કોઈ કર્મચારીઓ રાખવામાં આવ્યા ન હોય પરંતુ ન્યૂનતમ બાબતોમાં, એકમના બિન-કર્મચારી સ્વરૂપને નષ્ટ કર્યા વિના સીમાંત કર્મચારીઓને ભાડે રાખવામાં આવ્યા હોય.

(c) જો, કોઈ પવિત્ર અથવા પરોપકારી મિશનમાં, ઘણા લોકો પોતાની જાતને રોજગારી આપે છે, મફત અથવા નાના માનદ વેતન અથવા સમાન વળતર માટે, મુખ્યત્વે હેતુ અથવા હેતુમાં ભાગીદારી દ્વારા આકર્ષાયા હોય, જેમ કે વકીલો મફત કાનૂની સેવા ક્લિનિક ચલાવવા માટે સ્વયંસેવા આપે છે અથવા ડોક્ટરો મફત તબીબી કેન્દ્રમાં તેમના ફાજલ કલાકોમાં સેવા આપે છે અથવા આશ્રમવાસીઓ પવિત્રતા, દિવ્યતા અથવા સમાન કેન્દ્રીય વ્યક્તિત્વના આદેશ પર કામ કરે છે, અને સેવાઓ મફત અથવા નજીવા ખર્ચે પૂરી પાડવામાં આવે છે અને જેઓ સેવા આપે છે તેઓ વેતન માટે અથવા માલિક અને નોકરના સંબંધના

આધારે રોકાયેલા નથી, તો પછી તે સંસ્થા ઉદ્યોગ નથી ભલે છૂટાછવાયા નોકરો, શારીરિક કે તકનીકી, ભાડે રાખવામાં આવ્યા હોય. આવા સખાવતી અથવા સમાન ઉપક્રમો જ મુક્ત છે-અન્ય ઉદારતા, કરુણા, વિકાસાત્મક ઉત્કટ અથવા પ્રોજેક્ટ નહીં.

IV. પ્રબળ પ્રકૃતિ કસોટી:

"(a) જ્યાં પ્રવૃત્તિઓનું મિશ્રણ હોય, જેમાંથી કેટલીક મુક્તિ માટે પાત્ર હોય, અન્ય નહીં, જેમાં કુલ ઉપક્રમ પર કર્મચારીઓ સામેલ હોય, જેમાંથી કેટલાક દિલ્હી યુનિવર્સિટીના કેસની જેમ 'કામદારો' ન હોય અથવા કેટલાક વિભાગો અલગ કરવામાં આવે તો માલ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન કરતા ન હોય, તેમ છતાં, સેવાઓની પ્રબળ પ્રકૃતિ અને વિભાગોની સંકલિત પ્રકૃતિ, જેમ કે કોર્પોરેશન ઓફ નાગપુરમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે, તે સાચી કસોટી હશે. સમગ્ર ઉપક્રમ 'ઉદ્યોગ' રહેશે જો કે જેઓ વ્યાખ્યા દ્વારા 'કામદારો' નથી તેઓને આ દરજ્જાનો લાભ ન મળી શકે.

(b) અગાઉની કલમો હોવા છતાં, સાર્વભૌમ કાર્યો, સખત રીતે સમજવામાં આવે છે, (માત્ર), મુક્તિ માટે પાત્ર છે, સરકાર અથવા વૈધાનિક સંસ્થાઓ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી આર્થિક સાહસોની કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓ

નહીં.

(c) સાર્વભૌમ કાર્યો બજાવતા વિભાગોમાં પણ જો એવા એકમો હોય કે જે ઉદ્યોગો છે અને તેઓ નોંધપાત્ર રીતે અલગ થઈ શકે તેવા છે, તો તેમને કલમ ૨(j) ની અંદર આવતા ગણી શકાય.

(d) બંધારણીય અને સક્ષમ રીતે ઘડવામાં આવેલી કાનૂની જોગવાઈઓ અધિનિયમના વ્યાપમાંથી એવી શ્રેણીઓને દૂર કરી શકે છે જે અન્યથા તેના દ્વારા આવરી લેવામાં આવી શકે છે."

અસંમત ચુકાદાનો સંદર્ભ આપવો જરૂરી નથી. બેગ, મુખ્ય ન્યાયાધીશ (C.J.) એ તેમના સહમતિ આપતા ચુકાદામાં, પૃષ્ઠ ૨૨૧ પર, પ્લેસિટમ E થી G માં, આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે:

"હું કહેવાતા "સાર્વભૌમ" કાર્યો વિશે પણ કેટલીક ટિપ્પણીઓ કરવા માંગુ છું જેને ઉદ્યોગના ક્ષેત્રની બહાર રાખવામાં આવ્યા છે. હું અહીં "સાર્વભૌમ" શબ્દના ઉપયોગથી ખુશ નથી અનુભવતો, મને લાગે છે કે 'સાર્વભૌમ' શબ્દ તકનીકી રીતે અને વધુ યોગ્ય રીતે, અંતિમ નિર્ણયોના ક્ષેત્ર માટે અનામત રાખવો જોઈએ. સાર્વભૌમત્વ તેના પોતાના સાર્વભૌમ સ્તર પર કાર્ય કરે છે જે મેં

કેશવાનંદ ભારતીના કેસમાં અર્નેસ્ટ બાર્કરના "સોશિયલ એન્ડ પોલિટિકલ થીયરી" ના અવતરણ દ્વારા સમર્થિત સૂચવ્યું હતું. ફરીથી "રેગલ" (Regal) શબ્દ, જેમાંથી "સાર્વભૌમ" કાર્યો શબ્દ ઉતરી આવ્યો હોવાનું જણાય છે, તે પ્રજાસત્તાકમાં અયોગ્ય લાગે છે જ્યાં નાગરિક રાજકીય સાર્વભૌમત્વમાં હિસ્સો ધરાવે છે જેમાં તેનો કાનૂની હિસ્સો પણ હોય છે, ગમે તેટલો નાનો હોય, કારણ કે તે મતદાનના અધિકારનો ઉપયોગ કરે છે. રાજ્યની પ્રવૃત્તિઓના સંદર્ભમાં "સાર્વભૌમ" શબ્દના ઉપયોગ દ્વારા જે અર્થ થાય છે તે "સરકારી" કાર્યો શબ્દનો ઉપયોગ કરીને વધુ ચોક્કસ રીતે બહાર લાવવામાં આવે છે, જો કે અહીં પણ મુશ્કેલીઓ છે કારણ કે સરકારે હવે ઉદ્યોગના ક્ષેત્રોમાં મોટા પાયે પ્રવેશ કર્યો છે. તેથી, માત્ર તે જ સેવાઓ જે અલગ નિયમો અને બંધારણીય જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત થાય છે, જેમ કે અનુચ્છેદ ૩૧૦ અને ૩૧૧ ને, સખત રીતે કહીએ તો, જરૂરી સૂચિતાર્થ દ્વારા ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાંથી બાકાત રાખવી જોઈએ."

સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે એન્ડ અધર્સ વિ. ધ હોસ્પિટલ મજદૂર સભા એન્ડ અધર્સ, [૧૯૬૦] ૨ એસસીઆર ૮૬૬ માં, આ કોર્ટે અધિનિયમના વ્યાપ અને ઉદ્દેશ્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે "ઉદ્યોગ" શબ્દનું વ્યાપક અર્થઘટન આપ્યું હતું, જેથી કામદારોને આ ઉપાય ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય. તેવી જ રીતે, કોર્પોરેશન ઓફ ધ સિટી ઓફ નાગપુર વિ. ઇટ્સ એમ્પ્લોઈઝ, [૧૯૬૦] ૨ એસસીઆર ૮૪૨ માં આ કોર્ટે ધ્યાન દોર્યું હતું કે 'ઉદ્યોગ' શબ્દની વ્યાખ્યા ખૂબ જ વ્યાપક છે. તે બે

ભાગમાં છે. વૈધાનિક વ્યાખ્યામાં આવતા પહેલા કોર્પોરેશનની પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યોગની સામાન્ય લાક્ષણિકતાઓ હોવી જરૂરી નથી. સિટી ઓફ નાગપુર કોર્પોરેશન એક્ટની કલમ ૨(૧૪) ના શબ્દો જે આ એક્ટની કલમ ૨(j) ને સમકક્ષ છે, તે સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ છે. વ્યાપક વ્યાખ્યા, જો કે, રાજ્યના શાહી, પ્રાથમિક અને અવિભાજ્ય કાર્યોને સમાવી શકતી નથી, જો કે તે વૈધાનિક રીતે કોર્પોરેશનને સોંપવામાં આવી હોય અને આવા કાર્યોના વ્યાપને આધુનિક રાજ્યની કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ કરવા માટે વિસ્તૃત કરી શકાય નહીં, અને તે કાયદાકીય સત્તા, કાયદાના વહીવટ અને ન્યાયિક સત્તા પૂરતો મર્યાદિત હોવો જોઈએ. "કોર્પોરેશન દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી સેવા ઉદ્યોગ છે કે કેમ તેની સાચી કસોટી એ હોવી જોઈએ કે જો તે સેવા કોઈ વ્યક્તિ અથવા ખાનગી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે તો તે ઉદ્યોગ ગણાશે કે કેમ. આધુનિક રાજ્યમાં નાણાકીય વિચારણા એ ઉદ્યોગની આવશ્યક લાક્ષણિકતા હોઈ શકતી નથી. તેથી, એ કહેવું ખોટું હતું કે માત્ર એવી જ પ્રવૃત્તિઓ જે વેપાર કે વ્યવસાય સમાન હતી તે અધિનિયમની કલમ ૨(૧૪) હેઠળ આવી શકે છે". "જ્યારે કોર્પોરેશન દ્વારા આપવામાં આવતી સેવા ઉદ્યોગ તરીકે હોય, ત્યારે તે સેવા સાથે સંકળાયેલા વિભાગોના કર્મચારીઓ, પછી ભલે તે નાણાકીય હોય, વહીવટી હોય કે કારોબારી હોય, તેઓ અધિનિયમના લાભો મેળવવા માટે હકદાર રહેશે".

૧૯૬૦ અને ૧૯૭૦ ના દાયકામાં, આ કોર્ટ દ્વારા સરકારી કર્મચારીઓની

સરખામણીમાં કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ અથવા સોસાયટીઝ એક્ટ હેઠળ અથવા કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ કોર્પોરેશનના કર્મચારીઓની સેવાની શરતોને આવરી લેવા માટે વિચારસરણીનો સમાંતર પ્રવાહ વિકસાવવામાં આવી રહ્યો હતો. હેવી એન્જિનિયરિંગ મઝદૂર યુનિયન વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ બિહાર એન્ડ અધર્સ, [૧૯૬૯] ૩ એસસીઆર ૯૯૫ માં, આ કોર્ટે ઠરાવ્યું કે સરકારી કંપની સરકારથી અલગ છે. પ્રાગા ટ્રુલ્સ કોર્પોરેશન વિ. સી.વી. ઇમેન્યુઅલ, [૧૯૬૯] ૩ એસસીઆર ૭૭૩ માં, કર્મચારીઓ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ઉપાય મેળવવા માટે હકદાર ન હોવાનું માનવામાં આવ્યું હતું. સુખદેવ સિંહ એન્ડ અધર્સ વિ. ભગતરામ સરદાર સિંહ રઘુવંશી એન્ડ અનધર, [૧૯૭૫] ૩ એસસીઆર ૬૧૯ માં, બંધારણીય બેંચ દ્વારા ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કમિશન, ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ફાઈનાન્સ કોર્પોરેશન અથવા લાઈફ ઇન્સ્યોરન્સ કોર્પોરેશન બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં એક 'સત્તામંડળ' (authority) છે કે કેમ અને કોર્પોરેશનમાં કામ કરતા કર્મચારીઓ અનુચ્છેદ ૧૪ હેઠળ ન્યાયિક સમીક્ષાના રક્ષણ માટે હકદાર છે કે કેમ તે અંગે વિચારણા કરીને એક મોટો વળાંક લાવવામાં આવ્યો હતો. તેનો જવાબ કર્મચારીઓની તરફેણમાં આપવામાં આવ્યો હતો. અલગ પરંતુ સહમતિ આપતા ચુકાદામાં, મેથ્યુ, જે. એ કોર્પોરેટ ક્ષેત્રના સ્વાયત્ત દરજ્જા અને તેમના કાર્યોની ન્યાયિક સમીક્ષા ન થઈ શકવાની બાબતને તોડી પાડીને પાયો નાખ્યો અને ઠરાવ્યું કે જ્યારે કાયદા દ્વારા કોર્પોરેશન બનાવવામાં આવે છે, ત્યારે તેના નિયમો અથવા સૂચનાઓ ગૌણ કાયદાની જેમ

વૈધાનિક સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તેથી, તેઓએ અધિનિયમ હેઠળ અથવા વૈધાનિક સત્તામંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો અથવા વિનિયમો સાથે સુસંગત રીતે કાર્ય કરવાનું રહેશે.

વૈધાનિક સત્તામંડળની સત્તા તેને બનાવનાર કાયદા અને તેની હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમો અને વિનિયમો દ્વારા નિયંત્રિત અને પ્રતિબંધિત હોય છે. આવી સંસ્થાઓની તેમની સત્તાની બહારની અથવા તે સત્તા પર લાદવામાં આવેલા પ્રતિબંધોના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવેલી કોઈપણ કાર્યવાહી સત્તા બહારની (ultra vires) છે. આમ, પ્રાગા ટુલ્સના કેસમાં આપવામાં આવેલો કોર્પોરેટ પડદો ફાડી નાખવામાં આવ્યો હતો અને તેમની ક્રિયાઓને ન્યાયિક સમીક્ષાને પાત્ર બનાવવામાં આવી હતી. અજય હાસિયા વગેરે વિ. ખાલિદ મુજબ સેહરાવદી અને અન્ય વગેરે, [૧૯૮૧] ૨ એસસીઆર ૭૯ માં, અન્ય એક બંધારણીય બેન્ચે ઠરાવ્યું હતું કે મેમોરેન્ડમ ઓફ એસોસિએશન અને સોસાયટીના નિયમોને ધ્યાનમાં લેતા, સામાવાળા-કોલેજ અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં એક રાજ્ય (State) હતી. સોસાયટીની રચનામાં કેન્દ્ર સરકારની મંજૂરીથી કેન્દ્ર સરકાર અને જમ્મુ અને કાશ્મીર, પંજાબ, રાજસ્થાન અને ઉત્તર પ્રદેશની સરકારો દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા પ્રતિનિધિઓનું પ્રભુત્વ છે. તદનુસાર, તેને રાજ્યની એક એજન્સી/સાધન માનવામાં આવ્યું હતું. આર.ડી. શેઠી વિ. ધ ઇન્ટરનેશનલ એરપોર્ટ ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અધર્સ, [૧૯૭૯] ૧

એસસીઆર ૧૦૪૨ અને યુ.પી. વેરહાઉસિંગ કોર્પોરેશન એન્ડ અનધર વિ. વિજય નારાયણ વાજપેયી, [૧૯૮૦] ૩ એસસીસી ૪૫૯ માં આ કોર્ટે કોર્પોરેશનને સરકારની એજન્સી અથવા સાધન ક્યારે કહી શકાય તે નક્કી કરવા માટેની કસોટી નક્કી કરી હતી. તેની હેઠળ ઊંડા અને વ્યાપક નિયંત્રણની કસોટી નક્કી કરવામાં આવી હતી. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં રાજ્ય હેઠળનું સાધન અથવા સત્તામંડળ હોવાને કારણે વૈધાનિક સત્તામંડળો રિટ અધિકારક્ષેત્રને પાત્ર છે. વધુમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કોર્પોરેશન એક સત્તામંડળ હોઈ શકે છે.

અને, તેથી, તે અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં એક રાજ્ય છે. છતાં પણ, તેને ભાગ XIV માં સ્થાન પામેલા અનુચ્છેદ ૩૦૯, ૩૧૦ અને ૩૧૧ ના હેતુ માટે રાજ્યના દરજ્જા સુધી વધારી શકાય નહીં. ભાગ III ના હેતુ માટે તે અલગ ક્ષેત્રાધિકાર ધરાવતી સંસ્થા છે, જો કે ભાગ XIV અથવા બંધારણની અન્ય જોગવાઈઓના હેતુ માટે તેવું નહીં હોય. યુ.પી. વેરહાઉસિંગ કોર્પોરેશનના કેસમાં, સામાવાળા (સામાવાળા) પર, ફરિયાદના આધારે, પ્રાથમિક તપાસ પછી, કેટલાક આક્ષેપો મૂકવામાં આવ્યા હતા અને તેમની પાસે ખુલાસો માંગવામાં આવ્યો હતો તેમજ તેમના કોઈ પુરાવા હોય તો તે દર્શાવવા જણાવાયું હતું. તેમણે કેટલાક સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરવાની તેમજ બચાવમાં અન્ય કેટલાક સાક્ષીઓની તપાસ કરવાની પોતાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. સામાવાળાની વિનંતી પર કોઈ કાર્યવાહી કર્યા વિના, અપીલકર્તાએ તેમના મોકૂફી

(સસ્પેન્શન) ની તારીખથી જ તેમને સેવામાંથી બરતરફ કરવાનો આદેશ પસાર કર્યો. તેમના દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ પિટિશનમાં, હાઈકોર્ટે તે આદેશને રદ કર્યો અને તેમને પૂરા પાછલા વેતન સાથે સેવામાં પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે, આ તથ્યો પર, એવું ઠરાવ્યું હતું કે "એવા કિસ્સાઓમાં જ્યાં જાહેર રોજગાર અને કાયદા દ્વારા સેવા કે સમર્થનનો કોઈ અંશ હોય અથવા કોઈ હોદ્દો કે દરજ્જો હોય જે રક્ષણ આપવા યોગ્ય હોય, ત્યારે ઉપયોગમાં લેવાયેલી પરિભાષા ગમે તે હોય, અને ભલે કેટલાક પક્ષકારો વચ્ચેના આંતરિક પાસાઓમાં આ સંબંધને માલિક અને નોકરનો સંબંધ કહેવામાં આવે, તોપણ કુદરતી ન્યાયના આધારો પર પાલન કરવા માટેની આવશ્યક પ્રક્રિયાકીય જરૂરિયાત હોઈ શકે છે". વેરહાઉસિંગ કોર્પોરેશનને એક સત્તામંડળ (ઓથોરિટી) ગણવામાં આવ્યું હતું અને સામાવાળાને પ્રસ્તાવિત સજા માટે તપાસ કર્યા વિના અને પુરાવા રજૂ કરવાની તક આપ્યા વિના કરવામાં આવેલી બરતરફી કાયદાની દ્રષ્ટિએ અયોગ્ય હતી. તેથી, અપીલ ફગાવી દેવામાં આવી હતી અને હાઈકોર્ટના ચુકાદાને માન્ય રાખવામાં આવ્યો હતો. ચિન્હપ્પા રેડ્ડી, જે. (ન્યાયમૂર્તિ) એ તેમના સહમતી આપતા ચુકાદામાં ઠરાવ્યું હતું કે, સિદ્ધાંતના આધારે, સીધા સરકાર હેઠળની રોજગારી ધરાવતી વ્યક્તિ અને સરકારની કોઈ એજન્સી અથવા માધ્યમ (ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટેલિટી) અથવા કાયદા હેઠળ સ્થાપિત અથવા સંપૂર્ણપણે સરકારની માલિકીની કોર્પોરેશન હેઠળની રોજગારી ધરાવતી વ્યક્તિ વચ્ચે ભાગ્યે જ કોઈ તફાવત છે. તેથી, એવું કોઈ યોગ્ય કારણ નથી કે, જો સરકાર રોજગારની

બાબતમાં અને તેના કર્મચારીઓ સાથેના વ્યવહારમાં બંધારણની સમાનતાની કલમોનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલી હોય, તો કોર્પોરેશનો પણ તે જ રીતે કેમ બંધાયેલી ન હોવી જોઈએ. કર્મચારીને એવા નિયમની પહોંચથી બહાર લઈ જવા માટે જાહેર રોજગારના કેટલાક અંશો જ પૂરતા છે, જે નિયમ તેને રોજગારના કરારને લાગુ કરવા માટે અદાલતમાં જતાં રોકે છે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ ના રક્ષાણનો ઇનકાર કરે છે. રાજસ્થાન સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડ, જયપુર વિ. મોહન લાલ અને અન્ય, [૧૯૬૭] ૩ એસસીઆર ૩૭૭ પણ રાજસ્થાન સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડનો એવો જ એક કેસ છે જેમાં પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે શું તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ સત્તામંડળ છે. બંધારણીય બેંચ દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળનું સત્તામંડળ અથવા રાજ્યનું એક માધ્યમ છે. ડી.ટી.સી. વિ. ડી.ટી.સી. મઝદૂર કોંગ્રેસ અને અન્ય, [૧૯૯૧] Supp. (I) ૬૦૦ માં, એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો કે શું ડી.ટી.સી. રાજ્ય હેઠળનું એક માધ્યમ છે અને શું તે નિયમોના નિયમન ૮ ની શરતો અનુસાર કર્મચારીને એક મહિનાની નોટિસ આપીને અથવા તેના બદલામાં પગાર આપીને બરતરફ કરવા માટે હકદાર છે. એક બંધારણીય બેંચે, બહુમતીથી, એવું ઠરાવ્યું હતું કે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં એક રાજ્ય છે. તેની પાસે કર્મચારીને એક મહિનાની નોટિસ અથવા તેના બદલામાં પગાર આપીને બરતરફ કરવાની કોઈ સત્તા નથી. મોતી રામ ડેકા વિ. જનરલ મેનેજર, NEF, [૧૯૬૪] ૫ એસસીસી ૬૮૩ માં, અન્ય એક બંધારણીય બેંચે ઠરાવ્યું હતું કે રેલ્વે સંસ્થાના

કર્મચારીની સેવાનો અંત સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર અને પ્રક્રિયાકીય ન્યાયીપણાના આવશ્યક પગલાંઓનું પાલન કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી લાવી શકાય નહીં. સેન્ટ્રલ ઇનલેન્ડ વોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ અને અન્ય વિ. બ્રોજોનાથ ગાંગુલી અને અન્ય, [૧૯૮૬] ૩ એસસીઆર ૧૫૬ માં, આ અદાલતની બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેંચે વિસ્તૃત અર્થઘટન આપીને અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ બંધારણીય ઉપાય ઉપલબ્ધ કરાવીને તે જ અભિપ્રાયનું પુનરાવર્તન કર્યું હતું. એર ઈન્ડિયા સ્ટેચ્યુટરી કોર્પોરેશન વગેરે વિ. યુનાઈટેડ લેબર યુનિયન અને અન્ય વગેરે, (૧૯૮૬) ૯ SCALE ૭૦ માં, એર ઈન્ડિયા સ્ટેચ્યુટરી કોર્પોરેશને, કોન્ટ્રાક્ટ લેબર (કરાર આધારિત મજૂરી) પ્રણાલી નાબૂદ થયા પછી, કોન્ટ્રાક્ટ લેબર પર કામ કરતા કર્મચારીઓને નિયમિત કર્યા ન હતા. તેઓએ હાઈકોર્ટમાં રિટ પિટિશન દાખલ કરી. હાઈકોર્ટે તેમને નિયમિત ધોરણે સમાવી લેવાના નિર્દેશો આપ્યા. અપીલ પર, આ અદાલતે સમગ્ર કેસ કાયદા (કેસ લો) નો વિચાર કર્યો અને ફકરા ૨૬ માં નીચે મુજબના સિદ્ધાંતો નક્કી કર્યા:

"(૧) કોઈ કોર્પોરેશન અથવા માધ્યમ અથવા એજન્સી અથવા સંયુક્ત કોર્પોરેશન (કોર્પોરેશન એગ્રીગેટ) કે એકલ કોર્પોરેશન (કોર્પોરેશન સોલ) નું બંધારણ એ નક્કી કરવા માટે એકમાત્ર ભૌતિક સુસંગતતા ધરાવતું નથી કે તે કાયદા હેઠળ સંબંધિત સરકાર દ્વારા કે તેના નિયંત્રણ હેઠળ છે કે કેમ.

(૨) જો તે વૈધાનિક કોર્પોરેશન હોય, તો તે રાજ્યનું માધ્યમ અથવા એજન્સી છે. જો તે સરકારી તિજોરીમાંથી શેર મૂડી દ્વારા સંપૂર્ણ અથવા આંશિક માલિકીની કંપની હોય, તો તે સંકેત આપે છે કે તે સંબંધિત સરકાર દ્વારા અથવા તેની સત્તા હેઠળ નિયંત્રિત છે.

(૩) સંબંધિત સરકાર દ્વારા અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળ સ્થાપિત અને અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૯(૨) હેઠળ રક્ષણ ધરાવતા કોર્પોરેશન દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓમાં, તે રાજ્યનું એક માધ્યમ અથવા એજન્સી છે.

(૪) રાજ્ય એ સેવા પૂરી પાડતું નિગમ (સર્વિસ કોર્પોરેશન) છે. તે તેના માધ્યમો, એજન્સીઓ અથવા વ્યક્તિઓ – કુદરતી કે ન્યાયિક (જ્યુડિશિયલ) – દ્વારા કાર્ય કરે છે.

(૫) શાસન શક્તિ ગમે ત્યાં સ્થિત હોય, તે મૂળભૂત બંધારણીય મર્યાદાઓને આધીન હોવી જોઈએ અને માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતોનું પાલન કરતી હોવી જોઈએ.

(૬) યોગ્ય નિયમો કે વિનિયમોમાં બનાવેલ સેવા નિયમનોનું માળખું તે

જ સાર્વજનિક કાયદાના સિદ્ધાંતો અને મર્યાદાઓને સુસંગત અને આધીન હોવું જોઈએ.

(૭) જો કે માધ્યમ, એજન્સી અથવા વ્યક્તિ વ્યવસાયિક સિદ્ધાંતો અનુસાર વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે અને તેમના યોગ્ય પેટા-નિયમો અથવા મેમોરેન્ડમ ઓફ એસોસિએશન હેઠળ અલગથી જવાબદાર છે, તેમ છતાં તેઓ સરકારનો એક ભાગ (હાથ) બને છે.

(૮) ઊંડા અને વ્યાપક રાજ્ય નિયંત્રણનું અસ્તિત્વ આપેલ પરિસ્થિતિમાં તથ્યો અને સંજોગો પર આધાર રાખે છે અને બદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં એ નક્કી કરવા માટેનો આ એકમાત્ર માપદંડ નથી કે એજન્સી અથવા માધ્યમ કે વ્યક્તિ સંબંધિત સરકાર દ્વારા અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળ છે કે કેમ.

(૯) કોઈ માધ્યમ, એજન્સી અથવા વ્યક્તિઓના કાર્યો જાહેર હિતના તત્વોને અનુસરતા જાહેર મહત્વના છે.

(૧૦) માધ્યમ, એજન્સી અથવા વ્યક્તિ પાસે કાયદા, મેમોરેન્ડમ ઓફ એસોસિએશન અથવા પેટા-નિયમો અથવા આર્ટિકલ્સ ઓફ એસોસિએશન દ્વારા તેનામાં નિહિત સત્તાના આધારે તેના કર્મચારીઓ અથવા જનતા સાથેના

સંબંધોને પ્રભાવિત કરવાની સત્તા અથવા ક્ષમતાનું તત્વ હોવું આવશ્યક છે.

(૧૧) માધ્યમ, એજન્સી અથવા વ્યક્તિ જાહેર સેવાનું એક તત્વ પ્રદાન કરે છે અને તે કામદારો, પુરુષો અને મહિલાઓના સ્વાસ્થ્ય અને શક્તિ, આજીવિકાના પર્યાપ્ત સાધનો, જીવનનિર્વાહના વેતનની ચુકવણીની સુરક્ષા, કામની વાજબી પરિસ્થિતિઓ, જીવનનું યોગ્ય ધોરણ અને કામદારોને સંપૂર્ણ નવરાશ તથા સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ માણવાની તક માટે જવાબદાર છે.

(૧૨) જાહેર સત્તામંડળ, એજન્સી અથવા માધ્યમ અથવા જાહેર હિતમાં કાર્ય કરતી વ્યક્તિની પ્રત્યેક ક્રિયા અથવા જાહેર તત્વને જન્મ આપતી કોઈપણ ક્રિયા જાહેર સત્તાના ઉપયોગમાં જાહેર હિત દ્વારા માર્ગદર્શિત થવી જોઈએ અથવા જાહેર તત્વ સાથે જોડાયેલી કાર્યવાહી હોવી જોઈએ અને તે પડકારવાને પાત્ર છે. તે વાજબીપણું, નિષ્પક્ષતા અને ન્યાયીપણાની કસોટી પર ખરી ઉતરવી જોઈએ.

(૧૩) જો સત્તાનો ઉપયોગ મનસ્વી, અન્યાયી અને અયોગ્ય હોય, તો જાહેર સત્તામંડળ, માધ્યમ, એજન્સી કે જાહેર હિતમાં કામ કરતી વ્યક્તિ, ખાનગી કાયદાના ક્ષેત્રમાં હોવા છતાં, તેમની ક્રિયાઓમાં કોઈપણ ગેરબંધારણીય શરતો અથવા મર્યાદાઓ નક્કી કરવા માટે મુક્ત નથી."

એવો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે જે અર્થે કામદારો કોન્ટ્રાક્ટર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, કોન્ટ્રાક્ટ લેબર પ્રણાલી નાબૂદ થતાં, અપીલકર્તા-કોર્પોરેશન એક માધ્યમ હોવાને કારણે, કરારના ખાનગી ક્ષેત્રમાં પણ, ન્યાય, સમાનતા અને ન્યાયી પ્રક્રિયા તથા સમાનતાના આવશ્યક સિદ્ધાંતો દ્વારા બંધાયેલું હતું. બેંગલોર વોટર સપ્લાય બોર્ડના કેસમાં, બોર્ડને એક 'ઉદ્યોગ' માનવામાં આવ્યું હતું અને આ કાર્યવાહી કોન્ટ્રાક્ટ લેબર (રિગ્યુલેશન એન્ડ એબોલિશન) એક્ટ હેઠળ ન્યાયિક નિર્ણયને પાત્ર હતી.

તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે કોર્પોરેશનના કર્મચારીઓને રક્ષણ આપવા માટે વિકાસની પ્રક્રિયામાં એકસાથે વિચારધારાના બે પ્રવાહો રહ્યા છે. તેની ક્રિયાઓ રાજ્યના માધ્યમ તરીકે નિયંત્રિત થાય છે અને નિયમોને ન્યાયિક સમીક્ષાને પાત્ર બનાવવામાં આવે છે. જ્યાં કોઈ વૈધાનિક અથવા સમાન નિયમો/સૂચનાઓ અસ્તિત્વમાં નથી, ત્યાં કાયદાની જોગવાઈઓ આકર્ષિત થાય છે. કર્મચારીઓ પરિસ્થિતિ અનુસાર અનુચ્છેદ ૨૨૬ અથવા ૩૨ અથવા ૧૩૬ હેઠળ બંધારણીય ઉપાય મેળવવા માટે હકદાર છે. દરેક નાગરિક અથવા દરેક વ્યક્તિને ન્યાયિક સમીક્ષાનો ઉપાય બંધારણમાં સ્પષ્ટપણે પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે. તે દરેક નાગરિકનો મૂળભૂત અધિકાર છે. અમલમાં રહેલી વૈધાનિક/વહીવટી સૂચનાના અભાવે, કાયદાની કલમ ૧૦ હેઠળ રેફરન્સ (સંદર્ભ) નો ઉપાય ઉપલબ્ધ છે.

તેથી, બે પ્રવાહો, એટલે કે રેફરન્સના માધ્યમથી કાયદા હેઠળનો ઉપાય અને વ્યથિત વ્યક્તિઓ માટે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી અથવા વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ દાખલ કરાયેલી અરજી દ્વારા ન્યાયિક નિવારણનો ઉપાય, સહ-અસ્તિત્વ ધરાવે છે. જો બેંગલોર વોટર સપ્લાય બોર્ડના કેસમાં નિર્ધારિત સિદ્ધાંત સખત રીતે લાગુ કરવામાં આવે, તો તેનું પરિણામ વિનાશક આવે અને તે બિન-હસ્તક્ષેપની માન્યતા (લેસેઝ ફેયર લેજિટિમસી) સાથે સંપૂર્ણ બેફામ સત્તા આપશે જે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ ના ઘાતક પ્રહાર હેઠળ ખૂબ ઊંડે દટાઈ ગઈ હતી, જે અનુચ્છેદ કર્મચારીની સેવાઓ સમાપ્ત કરતા પહેલા દરેક વ્યક્તિને ન્યાયી, નિષ્પક્ષ અને વાજબી પ્રક્રિયાની ખાતરી આપે છે. તેના બદલે, તે મેનેજમેન્ટ/માલિકને કર્મચારી/કામદારને એક મહિનાની નોટિસ અથવા તેના બદલામાં પગાર આપીને, અને/અથવા કાયદા હેઠળ છટાણીના વળતરની ચુકવણી કરીને બરતરફ કરવાની સત્તા આપે છે. નોકરીની સુરક્ષા ભારે જોખમમાં મુકાઈ જશે. કર્મચારી માલિકના ઇશારે રહેશે, તેના રોજગારના આદેશને હંમેશા ગંભીર અનિશ્ચિતતામાં અને ડેમોક્રસીની તલવાર ગરદન પર લટકતી હોય તેવી અસ્થિર સ્થિતિમાં રાખશે. બીજી બાજુ, જો અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અસરકારક ઉપાય પૂરો પાડવાનું અર્થઘટન કામદારો/કર્મચારીઓને રક્ષણ આપે છે, તો અનુચ્છેદ ૨૨૬/વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ એક્ટની કલમ ૧૯ હેઠળ ઝડપી ઉપાય મળે છે. તેઓ બંધારણીય યોજના અને ફિલસૂફીને અનુરૂપ રહીને કર્મચારી/કામદારને માલિકની મનસ્વી કાર્યવાહીથી બચાવશે. તેથી, અદાલત વ્યક્તિ અને

રાજ્ય/એજન્સી અથવા માધ્યમના હિતો વચ્ચે સંતુલન જાળવશે અને મેનેજમેન્ટ દ્વારા લેવામાં આવેલી કાર્યવાહીની માન્યતા નક્કી કરશે. અનિવાર્યપણે, જો સેવાની શરતો આકર્ષિત થાય છે, તો તેમાં નિર્ધારિત તમામ શરતો કર્મચારીઓને શિસ્તભંગની કાર્યવાહીને આધીન, નોકરીની નિશ્ચિતતા અને સેવાની ગેરંટી સાથે લાગુ થશે. તેમની હકાલપટ્ટી નિયમો હેઠળ કલ્પના કરાયેલી ન્યાયી અને નિષ્પક્ષ પ્રક્રિયા અનુસાર અથવા કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ઉપયોગ અનુસાર, જે પણ લાગુ પડતું હોય તે મુજબ હોવી જોઈએ, જે સંજોગોમાં કર્મચારીની નોકરીની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત થાય છે અને માલિકની મનસ્વીતા, ધૂન અને અનિયમિતતા પર રોક લાગશે અને જો અયોગ્ય અને અન્યાયી કાર્યવાહી સાબિત થાય તો તેને મનસ્વી, અન્યાયી અથવા અયોગ્ય પ્રક્રિયા જાહેર કરવામાં આવશે. બીજી બાજુ, જો એવું તારણ આવે કે કોઈ વૈધાનિક નિયમો અથવા પ્રમાણિત સ્થાયી આદેશો (સર્ટિફાઇડ સ્ટેન્ડિંગ ઓર્ડર્સ) અસ્તિત્વમાં નથી અથવા તે કાં તો બનાવવામાં આવ્યા નથી અથવા અપ્રસ્તુત છે, તો કાયદાની કલમ ૧૦ હેઠળ રેક્રુસનો ઉપાય હંમેશા ઉપલબ્ધ રહેશે અને તેનો લાભ લઈ શકાશે કારણ કે તે એક ઉદ્યોગ છે અને બેંગલોર પોટર સપ્લાય બોર્ડના કેસમાં નિર્ધારિત સંકેતો આકર્ષિત થાય છે.

આ પરિપ્રેક્ષ્યમાં, આ અદાલતે ટી. જોસેફના કેસમાં સમસ્યા તરફ અભિગમ અપનાવ્યો હતો. ટી. જોસેફનો કેસ વિભાગીય કર્મચારીને લગતો કેસ

હતો જેની સેવાઓ સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. તે સંબંધમાં અમલી નિયમોને ધ્યાનમાં લેતા, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ટેલિફોન વિભાગ એ ઉદ્યોગ નથી. નિમણૂક પત્રો નિયમો હેઠળ આપવામાં આવ્યા હતા. તે સંબંધમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ભારત એક સાર્વભૌમ, સમાજવાદી, ધર્મનિરપેક્ષ, લોકશાહી પ્રજાસત્તાક છે. તેણે કાયદાના શાસન હેઠળ સમાનતાવાદી સામાજિક વ્યવસ્થા સ્થાપિત કરવાની છે. કલ્યાણકારી પગલાં સાર્વભૌમ કાર્યોનું સ્વરૂપ લે છે અને કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવવાની પરંપરાગત ફરજ હવે રાજ્યનો એકમાત્ર ખ્યાલ નથી. રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો રાજ્યને બંધારણના ભાગ IV હેઠળ કલ્પના કરાયેલી વિવિધ ફરજો ઉપાડવાનો આદેશ આપે છે. રાજ્યની ફરજોમાંની એક સામાન્ય જનતાને એક સુવિધા તરીકે ટેલિકોમ્યુનિકેશન સેવાઓ પૂરી પાડવાની છે; તેથી, તે કલ્યાણકારી રાજ્ય તરીકે રાજ્યના સાર્વભૌમ કાર્યોનો એક આવશ્યક ભાગ છે. ફ્રિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી વિ. કે.જી. શર્મા, (સી.એ. નંબર ૨૬૬૩/૮૭) જેનો નિર્ણય ૮ એપ્રિલ, ૧૯૮૭ ના રોજ લેવાયો હતો, તેમાં પ્રશ્ન એ હતો કે શું વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગશાળામાં સંશોધન કરનાર અપીલકર્તા 'કામદાર' હતો અને તે સંસ્થા 'ઉદ્યોગ' હતી. કારણ કે સેવાની શરતો રોજગારની શરતોને નિયંત્રિત કરે છે, તેથી ટ્રિબ્યુનલ વિવાદનો નિર્ણય કરવા માટે કાયદા હેઠળની અરજી સ્વીકારવાની સત્તા ધરાવતી ન હતી. ટી. જોસેફના કેસના ચુકાદાને અનુસરીને અને ત્રણ ન્યાયમૂર્તિઓની બેંચના ચુકાદાને અલગ પાડીને, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે સંશોધન સંસ્થા અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં

એક રાજ્ય હતી. તે કાયદાની જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરતો ઉદ્યોગ નથી. તેથી, ચીફ કન્ઝર્વેટર ઓફ ફોરેસ્ટ્સ અને અન્ય વિ. જગન્નાથ મૂર્તિ કંધારે, [૧૯૯૬] ૨ એસસીસી ૨૯૩ માં, આ અદાલતે મંજૂરી સાથે બેંગલોર વોટર સપ્લાય બોર્ડના કેસનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. કે.જી. શર્માના કેસમાં, ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલે અવલોકન કર્યું હતું કે ફિઝિકલ રિસર્ચ લેબોરેટરી એક ઉદ્યોગ છે પરંતુ આ અદાલતે તેને ઉલટાવી દીધું હતું. ટેલિકોમ્યુનિકેશન વિભાગ એ ઉદ્યોગ નથી અને કર્મચારીઓની સેવાની શરતોને સંચાલિત કરતા નિયમો આકર્ષિત થાય છે અને તેથી અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળનો ઉપાય ઉપલબ્ધ થશે. તે ક્ષેત્રમાં, આ કાયદો આકર્ષિત થતો નથી. સામાવાળાઓ સ્વીકારે છે કે જાહેર પદ (સિવિલ પોસ્ટ) ધરાવતા બરતરફ કરાયેલા કામદારો, આવશ્યક ગર્ભિત અર્થ દ્વારા, કલમ ૨(એસ) હેઠળ કામદારો તરીકે બાકાત રાખવામાં આવ્યા હતા. ભલે કોર્પોરેશનની પ્રવૃત્તિઓ ખાનગી સાહસનું સ્વરૂપ લે છે, કારણ કે કામદારો સેવાઓ પ્રદાન કરવામાં વ્યસ્ત રહે છે, તે ઉદ્યોગ નથી. જો ત્યાં કોઈ વૈધાનિક નિયમો કે બંધનકર્તા સ્થાયી આદેશો અસ્તિત્વમાં ન હોય, તો અનિવાર્યપણે, કલમ ૧૦(૧) હેઠળનો રેફરન્સ માન્ય રહેશે અને ટ્રિબ્યુનલ પાસે તપાસ કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે અથવા કર્મચારી ન્યાયિક સમીક્ષા અથવા સામાન્ય કાયદાની સમીક્ષાનો લાભ લઈ શકે છે.

એકંદરે જોતાં, અમે ઠરાવીએ છીએ કે વૈધાનિક કેન્ટીનમાં કામ કરતા

કર્મચારીઓ, કાઉન્ટર-એફિડેવિટ (સામા સોગંદનામા) માં કરાયેલા સ્વીકારને ધ્યાનમાં લેતા કે તેઓ જાહેર પદ ધરાવે છે અને તેમને માસિક પગાર ચૂકવવામાં આવે છે તથા તેઓ કર્મચારીઓ છે, તેથી અનિવાર્ય તારણ એ જ આવશે કે કાયદાની કલમ ૧૦(૧) હેઠળના રેફરન્સ પર વિવાદનો ન્યાયિક નિર્ણય કરવાની ટ્રિબ્યુનલ પાસે કોઈ સત્તા નથી. બીજી બાજુ, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ બંધારણીય અદાલતનો સંપર્ક કરવાનો ઉપાય ઉપલબ્ધ છે. તે જ રીતે, વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ એક્ટની કલમ ૧૮ હેઠળનો ઉપાય ઉપલબ્ધ છે. પરંતુ, સામાન્ય રીતે, જે પ્રથા વિકસી છે તે નાગરિકને પ્રથમ તબક્કે, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અથવા વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ એક્ટની કલમ ૧૮ હેઠળ ઉપાય મેળવવાનો નિર્દેશ આપવાની છે અને ત્યારબાદ આ અદાલતમાં વિશેષ પરવાનગી (સ્પેશિયલ લીવ) દ્વારા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળના અધિકારનો લાભ મેળવવાની છે. આમ, સામાવાળાઓ દ્વારા તેમના કાઉન્ટર-એફિડેવિટમાં કરાયેલા સ્વીકારને ધ્યાનમાં લેતા કે અપીલકર્તા-એસોસિએશનના કામદારો જાહેર પદ ધરાવે છે અને તેમને માસિક વેતન તથા લાભો ચૂકવવામાં આવે છે અને તેમને કર્મચારીઓ માનવામાં આવે છે, ઔદ્યોગિક ટ્રિબ્યુનલનો અધિકારક્ષેત્ર બાકાત થાય છે. વ્યથિત પક્ષ માટે કાયદા અનુસાર યોગ્ય સત્તામંડળનો સંપર્ક કરવાનો વિકલ્પ ખુલ્લો છે. તે દ્રષ્ટિએ, આક્ષેપિત ચુકાદામાં ટ્રિબ્યુનલનું તારણ કાયદેસર છે અને તેમાં કોઈ હસ્તક્ષેપની જરૂર નથી. સામાવાળાઓ માટે નિયમિત કર્મચારીને ઉપલબ્ધ હોય તેવા ઉપાયનો લાભ લેવાનો વિકલ્પ ખુલ્લો છે, જેમાં કાનૂની

ઈજાના નિવારણ માટે સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલ અથવા હાઈકોર્ટ અથવા ત્યારબાદ આ અદાલતનો સંપર્ક કરવાના અધિકારનો સમાવેશ થાય છે.

સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન તદનુસાર ફગાવી દેવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using AI.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.